

Letter to the Editor

Special Issue of the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran in the 13th Government

*Abuzar Ghohari Moghadam¹

1. Associate Professor of International Relations, Faculty of Islamic Studies and Political Sciences, Imam Sadiq University, Tehran, Iran.

Use your device to scan
and read the article online

Citation Ghohari Moghadam A. (2022). [Special Issue of the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran in the 13th Government (Persian)]. *Journal Strategic Studies of Public Policy*, 12(Special Issue), 2-9. <https://doi.org/10.22034/SSPP.2022.699873>

<https://doi.org/10.22034/SSPP.2022.699873>

* **Corresponding Author:**

Abuzar Ghohari Moghadam, PhD.

Address: Faculty of Islamic Studies and Political Sciences, Imam Sadiq University, Tehran, Iran.

E-mail: gohari@isu.ac.ir

نامه به سردبیر ویژه‌نامه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دولت سیزدهم

ابوذر گوهری مقدم^۱

۱. دانشیار روابط بین‌الملل، دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.

نامه به سردبیر

سیاست خارجی کشورهای مختلف برگرفته از مجموعه افکار و اندیشه‌های افراد تأثیرگذار و تصمیم‌گیرندگان اصلی آن و نیز برآمده از مجموعه سیاست‌های اعمالی آن‌هاست. به عبارت بهتر، مجموعه‌های از مؤلفه‌های نظری و عملی داخلی و بین‌المللی مقوم اصول اساسی سیاست خارجی دولت‌هاست. طبعاً دولت رئیسی نیز از این قاعده مستثنا نیست و همراه با شکل‌گیری گفتمان کلان آن در حوزه سیاست داخلی، آثار مترتب این گفتمان در عرصه خارجی نیز ظهور بروز یافته است.

اگر دال مرکزی گفتمان دولت را «مردم‌پایگی» و «عدالت‌محوری» بدانیم که به خوبی در همین ماه‌های اولیه آغاز فعالیت دولت نیز خود را نمایان ساخته، دلالت‌های سیاست خارجی این گفتمان نیز طبعاً در حال نمایان شدن است. البته اصول و مبانی سیاست خارجی جمهوری اسلامی که در اسناد بالادستی و نیز نظرات رهبران انقلاب اسلامی منعکس شده نیز به عنوان خطوط اصلی راهنمای دولت به شکل عملی مورد توجه دولت است.

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران یکی از حوزه‌های تخصصی است که در سال‌های اخیر با اقبال پژوهشگران این حوزه مواجه شده است. با وجود این، نگاهی به آثار جدید منتشرشده نشان می‌دهد که بیشتر این آثار عمدتاً با رویکردی توصیفی و صرفاً با صورت‌بندی شکلی متفاوتی از آثار منتشرشده سابق یا ترجمه متون موجود در این حوزه از نویسندگان غالباً ایرانی در خارج از کشور است.

بر این اساس، اهمیت و ضرورت ارائه پژوهش‌های جدید، به‌ویژه با تمرکز بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دولت سیزدهم توسط جمعی از استادان، نخبگان و کارشناسان این حوزه به منظور درک گفتمان حاکم بر سیاست خارجی و مفاهیم و مقوله‌هایی مانند توازن در سیاست خارجی، سیاست همسایگی، راهبرد نگاه به شرق، دیپلماسی علمی و غیره سبب شد تا تدوین ویژه‌نامه سیاست خارجی دولت سیزدهم در دستور کار قرار گیرد.

* نویسنده مسئول:

دکتر ابوذر گوهری مقدم

نشانی: تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی.

رایانامه: gohari@isu.ac.ir

بازتاب ویژه می‌یابد. بر این اساس، تأکید بر دیپلماسی اقتصادی از برنامه‌ها و اهداف سیاست خارجی دولت رئیسی است که استفاده از این ظرفیت با هدف بهبود معیشت مردم و مقابله و خنثی‌سازی تحریم‌های ظالمانه علیه ملت ایران در حال پیگیری است. این تمرکز سیاستی با هدف توجه به نیازهای معیشتی مردم در عرصه سیاست خارجی اتخاذ شده و مستلزم همسویی و هماهنگی نهادهای متولی این حوزه است.

از سوی دیگر، تمرکز بر «چندجانبه‌گرایی اقتصادی» و تقویت «سیاست همسایگی» در دستورکار سیاست خارجی دولت مردمی عدالت‌محور است. تأکید بر سیاست همسایگی مبتنی بر تقویت دیپلماسی اقتصادی و افزایش تعاملات با همسایگان و استفاده از ظرفیت کشورهای همسایه در سایه تقویت مناسبات در یک سطح و تنش‌زدایی با آن‌ها در سطح دیگر از برنامه‌های جدی سیاست خارجی دولت است.

از سوی دیگر، در راستای تأمین منافع مردم، مقابله با تحریم‌های ظالمانه ایالات متحده به شکل جدی در سیاست خارجی دولت منعکس شده است. در این راستا، مقاومت فعال به معنای اقدام قدرتمند و عزتمند در جهت حمایت از منافع ملت ایران در دستورکار است و توسل به مذاکره به عنوان یک ابزار سیاست خارجی در جهت استیفای منافع ملت تعقیب می‌شود و در عین حال قرار نیست معیشت مردم به مذاکرات و نتایج آن پیوند زده شود.

همچنین توجه به قدرت‌های نوظهور و ورود به پیمان‌های راهبردی با آن‌ها و تکمیل فرایند هم‌گرایی با مجموعه‌ها و سازمان‌های منطقه‌ای مورد اهتمام دولت است. از مصادیق جدی سیاست منطقه‌گرایی، توجه به کشورهای آسیایی، سازمان‌ها و نهادهای منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای نظیر پیمان شانگهای و اکواس،

انعکاس‌گفتمان «عدالت و جمهوریت» در سیاست خارجی دولت به معنای لحاظ مؤلفه‌های مختلف قدرت ملی برگرفته از منافع ملت و ناشی از هویت، باورها، ارزش‌ها و عقلانیت انقلابی مردم ایران است. اعتماد به مردم، انعکاس خواسته‌های آن‌ها و لحاظ منافع واقعی ملت در مسائل جاری و کلان سیاست خارجی از الزامات رویکرد جدید سیاست خارجی دولت است که طبعاً در راستای مقدرات و محذورات ملی و بین‌المللی به شکل شفاف قابل اعمال است.

مجموعه آرمان‌ها و ارزش‌های ملت، هویت ملی را شکل می‌دهد و این هویت در نهایت، منافع ملت را ترسیم می‌کند. در عرصه سیاست خارجی عملاً اجرای منافع ملی بر اساس این رویکرد، به معنای عملیاتی شدن خواسته و رویکرد مردم در این حوزه است.

«مردم‌پایگی» سیاست خارجی و توجه به نظرات جمهور، در عمل به معنای توجه به خواسته‌های مردمی است. مردم در انتخابات ریاست جمهوری از طریق انتخاب خود عملاً خواهان تحول در سیاست خارجی کشور و تغییر نگرش از غرب‌گرایی محض به توازن و تعادل در سیاست خارجی شدند. متوازن‌سازی سیاست خارجی، مبتنی بر اصل نه شرقی نه غربی از مهم‌ترین ایده‌های سیاست خارجی دولت است که از مهم‌ترین ملزومات آن حفظ استقلال کشور در عین توجه و تأکید بر روابط با قدرت‌های شرق و غرب است. نفی غرب‌گرایی محض در روابط خارجی از ایده‌های کانونی دولت است. این رویکرد اصیل، مطالبه مردم از بدو شکل‌گیری نهضت اسلامی و از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی تاکنون است.

از سوی دیگر و در راستای توجه به خواسته و منافع مردم، توجه به اولویت اصلی زندگی آن‌ها، یعنی مسائل اقتصادی و معیشتی نیز در سیاست خارجی

در مقاله «تحلیل گفتمانی سیاست خارجی دولت سیزدهم» تلاش کرده تا مهم‌ترین عناصر و دقایق سیاست خارجی دولت سیزدهم را در چارچوب روش تحلیل گفتمان تبیین کند.

از نظر نویسنده این مقاله، سیاست خارجی دولت رئیسی نیز به عنوان سیزدهمین دولت ظهور یافته پس از انقلاب اسلامی وضعیت خاص گفتمانی دارد که در عین مشترکات زبانی با سیاست خارجی دولت‌های اول تا دوازدهم، از برخی جهات با آن‌ها متفاوت است. این مقاله بر آن است تا سیاست خارجی دولت سیزدهم را به مثابه یک گفتمان در نظر بگیرد و از این رهگذر ویژگی‌های خاص و تمایزبخش آن را مورد مذاقه قرار دهد.

در این راستا، «انقلابی‌گرایی عمل‌گرا» یا به تعبیر دیگر «چندجانبه‌گرایی عدالت‌محور» به مثابه نقطه کانونی (دال مرکزی) گفتمان سیاست خارجی دولت مزبور در نظر گرفته می‌شود که به عناصر پیرامونی خود از قبیل راهبرد خنثی‌سازی تحریم و متوازن‌سازی هوشمند روابط خارجی اقتصادی و سیاسی از طریق ۲ سازوکار استراتژی «نگاه به شرق» و «سیاست همسایگی» و همچنین راهبرد مقاومت، پی‌ریزی نظام بین‌الملل عادلانه مبتنی بر چندجانبه‌گرایی، راهبرد ضدتحریم از طریق ۲ سازوکار پیگیری هم‌زمان خنثی‌سازی تحریم (به مثابه راهبرد) و سیاست رفع تحریم (به مثابه تاکتیک) و درنهایت، سست کردن پیوند میان معیشت و اقتصاد ملی، معنا و مفهوم می‌بخشد.

داوود کریمی‌پور در مقاله «رهیافت منطقه‌ای دیپلماسی انرژی جمهوری اسلامی ایران در دولت سیزدهم» به بررسی تفاوت‌های منطقه‌گرایی در سیاست خارجی دولت‌های مستقر در جمهوری

در مورد بخش دوم دال مرکزی گفتمان دولت، مبتنی بر «عدالت‌محوری» نیز باید تأکید کرد دولت تلاش دارد از طریق مشارکت فعال در سازمان‌های بین‌المللی، چندجانبه‌گرایی و مخالفت با یک‌جانبه‌گرایی بر پایه عدالت بین‌المللی، همکاری، احترام متقابل و ایفای نقش سازنده در مواجهه با چالش‌های بین‌المللی و منطقه‌ای، بخش دیگری از گفتمان خود را در راستای تحقق عدالت در نظام بین‌الملل محقق کند. نفی سلطه‌طلبی و سلطه‌پذیری، حمایت از دیپلماسی برای حل مسالمت‌آمیز بحران‌ها و پای‌بندی به تعهدات حقوق بین‌الملل و حقوق بشردوستانه که درباره بحران اوکراین توسط رئیس‌جمهور مطرح شد، از مصادیق پیگیری گفتمان دولت در سیاست خارجی است.

درنهایت، باید تأکید کرد ترجمه گفتمان «دولت مردمی عدالت‌محور» در عرصه سیاست خارجی توجه به همه عناصر قدرت مردم در ابعاد مختلف ساخت‌افزایی و نرم‌افزاری و تأکید بر عناصر هویت ملی در راستای تحقق منافع ملی است و عدالت نیز به عنوان یکی از اصول مبنایی جمهوری اسلامی و شریعت مقدس به طور خاص در عملکرد سیاست خارجی دولت سیزدهم مورد توجه است. در ابتدای گام دوم انقلاب، دولت مصمم است با تأکید بر عقلانیت انقلابی و پرهیز از ایجاد تنش در روابط خارجی بر اساس اصول عزت، حکمت و مصلحت به تقویت مناسبات با همه کشورهای دنیا مبادرت ورزیده و از منافع مردم در عرصه بین‌المللی حمایت و حفاظت کند.

ویژه‌نامه حاضر به بررسی سیاست خارجی دولت مردمی در ابعاد مختلف می‌پردازد. در این چارچوب از مجموع مقالات ارسال شده برای انتشار در این ویژه‌نامه، ۱۱ مقاله پس از داوری تأیید شدند که در ذیل، به نکات اصلی آنان اشاره می‌شود. رضا سلیمانی

مهدی جاودانی‌مقدم در مقاله «منطق ادراک ایران‌هراسی و چالش‌های آن در سیاست خارجی دولت سیزدهم» بر تصویرسازی بهینه و مطلوب از کشور و مدیریت این تصویر بین‌المللی تأکید کرده و بر ایران‌هراسی به عنوان یکی از مهم‌ترین چالش‌های آن تمرکز کرده است. از دیدگاه نویسنده مقاله، جمهوری اسلامی ایران از آغاز پیروزی انقلاب اسلامی با ۴ موج «ایران‌هراسی» مواجه شده که در ۲ دهه اخیر از یک‌سو به شدت تحت تأثیر ۲ مقوله جهان‌شهروندی و نتیزن و از سوی دیگر، پویایی تحولات داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی قرار گرفته است.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد بازنمایی مسائل و تحولات ایران در راستای ایران‌هراسی، به ویژه در قبال دولت سیزدهم، نه تنها با هدف محدودسازی قابلیت‌های بالقوه و بالفعل دیپلماسی کشورمان در بسط روابط خارجی و قدرت نرم کشور در خارج از مرزها انجام می‌شود، بلکه موج چهارم ایران‌هراسی با توسعه فضای مجازی و تشدید فعالیت رسانه‌های خارج از کشور به دنبال تأثیرگذاری بر افکار عمومی داخلی و القای بحران چهره نظام جمهوری اسلامی ایران، به ویژه در نسل جوان و کاهش سرمایه اجتماعی نظام در حوزه سیاست خارجی است.

از این رو، تبیین دستاوردها و تقویت برندینگ ملی در حوزه‌های مختلف، به ویژه در سطح داخلی و تقویت سیاست همسایگی و ارتقای دیپلماسی عمومی در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی، یک ضرورت اساسی و پیش‌شرط کارآمدی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دولت سیزدهم است.

اسلامی ایران و بازتاب آن بر دیپلماسی انرژی طی سال‌های گذشته پرداخته است. پرسش اصلی این مقاله این بوده که چه الگویی از منطقه‌گرایی می‌تواند به فعال‌سازی دیپلماسی انرژی جمهوری اسلامی ایران کمک کند؟ یافته‌های مقاله نشان می‌دهد از میان الگوهای هم‌گرایی، رهیافت فرهنگی تاریخی دولت سیزدهم مبتنی بر سیاست همسایگی، بیشترین همسویی و همراهی را با دیپلماسی انرژی داشته و توانسته با فعال‌سازی ظرفیت‌های همسایگی، کارکرد ضدتحریمی را برای نخستین بار در جمهوری اسلامی ایران به همراه بیاورد.

علیرضا کوهکن در مقاله «دیپلماسی علمی در سیاست خارجی: پیشنهاداتی برای دولت سیزدهم» با تبیین ارتباط بین علم و دیپلماسی و تعریف دیپلماسی علمی و سابقه تاریخی آن، به ارزیابی جایگاه دیپلماسی علمی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران پرداخته و مشکلات موجود در دیپلماسی علمی و پیشنهاداتی برای دولت سیزدهم را ارائه داده است.

نتایج کار نشان می‌دهد عملکرد ۴۰ ساله جمهوری اسلامی در گسترش روابط سیاسی مستحکم با کشورهای دوست، محصول به‌کارگیری دیپلماسی علمی بوده و این توان با توجه به گسترش علم در جامعه ایران و به خصوص پیشرفت در فناوری‌های پیشرو در آینده نزدیک رو به افزایش خواهد گذاشت.

حمید هوشنگی در مقاله «دیپلماسی مرزی و سیاست همسایگی دولت سیزدهم» با استفاده از نظریه ترکیبی دیپلماسی مرزی و قدرت نرم جوزف نای بر بهره‌گیری از ظرفیت عام و اختصاصی استان‌های مرزی برای نقش‌آفرینی در سیاست همسایگی تأکید و تلاش کرده پیشنهادت سیاستی برای بهره‌گیری از دیپلماسی مرزی برای تحقق سیاست همسایگی در دولت سیزدهم ارائه کند.

ابوذر گوهری مقدم و محمدمبین حضرتی در مقاله «چشم‌انداز راهبرد احتمالی ایالات متحده در غرب آسیا و الزامات سیاستی آن» تحول در کیفیت کنشگری منطقه‌ای ایالات متحده، به ویژه سیاست اوباما در باب «چرخش به آسیا» را ارزیابی کرده است. پرسش اصلی این مقاله این بوده که متغیرهای داخلی و بین‌المللی، چه تأثیری بر راهبرد کلان سیاست خارجی ایالات متحده در منطقه غرب آسیا دارند.

یافته‌های پژوهش نشان داد کاهش حضور سخت آمریکا، پشتیبانی از هم‌پیمانان سنتی، گرایش فزاینده متحدان منطقه‌ای ایالات متحده به کنشگری مستقل و روند افزایشی نفوذ رقبای بین‌المللی ایالات متحده در غرب آسیا، محتمل‌ترین چشم‌انداز متصور در باب کیفیت کنشگری ایالات متحده در منطقه خاورمیانه خواهد بود.

درواقع، ایالات متحده در سده ۲۱ با دیگر در «عصر رقابت قدرت‌های بزرگ» با توجه به محدودیت‌های قدرت و برخورداری از منابع محدود جهت تأمین منافع حیاتی خود در غرب آسیا، راهبرد موازنه از راه دور را در سیاست خارجی خویش در قبال منطقه اتخاذ کرده است.

در این چارچوب، ایالات متحده با کاهش سطح درگیری عملیاتی خود در منطقه، برقراری توازن قوا میان قدرت‌های منطقه‌ای و جلوگیری از گسترش قدرت جمهوری اسلامی ایران را دنبال و بسط نفوذ منطقه‌ای و بین‌المللی این کشور را از طرق مسالمت‌آمیز، نه لشکرکشی‌های نظامی پیگیری می‌کند. با این حال، عقب‌نشینی و کاهش تمرکز بر خاورمیانه برای ایالات متحده بدون هزینه نخواهد بود و ایالات متحده می‌کوشد به رغم حفظ آمادگی جهت اقدام نظامی در مواقع ضروری، اقدام به تأمین منافع حیاتی خویش در غرب آسیا با تکیه بر ۲ ابزار دیپلماسی و تحریم کند.

مصطفی محمدی‌رمضانی و طه اکرمی در مقاله «نقش ادراک در الگوی تقابل و تعامل ایالات متحده در قبال پرونده هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران» به دنبال کاربست نظریه شناخت به منظور فهم ادراک کارگزاران آمریکایی در الگوی تقابل راهبردی و تعامل تاکتیکی در قبال جمهوری اسلامی ایران بوده است. سؤال اصلی این مقاله این بوده که ادراک ایالات متحده از نوع الگوی رفتاری ایران در سیاست خارجی چگونه بر شکل‌گیری راهبرد واشنگتن در قبال تهران اثر گذاشته است؟

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد غالباً الگوی تعامل و تقابل ایالات متحده و ایران نسبت معکوس دارد. به عبارت دیگر، طبق تجربه، رویکرد تعاملی و تنش‌زدایی ایران در قبال ایالات متحده موجب تشدید تقابل و تنش‌زدایی از سوی واشنگتن شده است و رویکرد مقاومت فعال از طرف ایران موجب تعدیل رویکرد تقابلی ایالات متحده و تعامل، ولو تاکتیکی آن شده است.

داوود کیانی در مقاله «جایگاه اروپا در سیاست خارجی دولت سیزدهم» به ارزیابی روابط ایران و اروپا در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران پرداخته است. از دیدگاه نویسنده این مقاله، نیاز اقتصادی و تکنولوژیک جمهوری اسلامی ایران به اتحادیه اروپا و تلاش ایران برای جلوگیری از هم‌گرایی اتحادیه اروپا با ایالات متحده در قبال این کشور، همواره گسترش همکاری با این اتحادیه را به یک اولویت راهبردی ایران طی دهه‌های گذشته تبدیل کرده است. با این حال، تجربه انفعال اتحادیه اروپا در قبال خروج ایالات متحده از برجام و نیز افزایش جایگاه قدرت‌های شرقی در نظام بین‌الملل از انگیزه دولت سیزدهم در ایران جهت تعمیق روابط با اتحادیه اروپا کاسته است.

محمد جمشیدی و زکیه یزدان‌شناس در مقاله «دیپلماسی اقتصادی و راهبرد چین در تنظیم روابط با ایران و عربستان سعودی» با تبیین راهبرد چین در خاورمیانه و با برشمردن منافع چین در رابطه با ایران و عربستان، سیاست خارجی این کشور در منطقه خلیج فارس را بر پایه دیپلماسی اقتصادی توضیح داده است.

یافته‌های این مقاله تأکید می‌کند پکن با توسل به راهبرد مصون‌سازی استراتژیک سعی می‌کند از ورود به ۲ گانه‌های ژئوپلتیکی اجتناب کرده و منافع راهبردی خود را با پیگیری روابط حسنه با ۲ قدرت بزرگ منطقه، یعنی ایران و عربستان سعودی تضمین کند.